

Posudek na diplomní práci Heleny Psotové „Opakované mučení nedokonalého těla. Specifika cvičení ve fitness centru z genderové perspektivy“

Téma práce, které si Helena Psotová zvolila jako svůj diplomní projekt, je zajímavé a relevantní, ač v českém kontextu není nové (alespoň na úrovni studentských prací). Fenomén fitness zapadá do teoretického rámce genderu a tělesnosti, který má v rámci feministické teorie dlouhou historii. Zvolený metodologický přístup odpovídá deklarovaným cílům.

Po formální stránce má práce dobrou úroveň. Je prakticky prostá překlepů a gramatických problémů. Není mi však jasné, proč autorka dělá tečky před závorkami, ve kterých cituje literaturu (např. str. 7)? Citační norma na naší katedře to připouští pouze v případě delších citací odsazených do bloku. Někdy se vloudí i tečky dvě (str. 36). Přestože autorka na úvod práce vysvětluje svou práci s jazykem a snahu vyhnout se reprodukování mocenských struktur, již na první stránce Teoretické části jí ujelo generické maskulinum, když mluví o feministických teoretikách. Podobně když představuje své komunikační partnery a partnerky, nestřídá muže a ženy, ale dvě ženy nechá bez vysvětlení nakonec. Je vidět, že nereprodukovat androcentrické vidění světa je pro ni těžší, než si asi myslela.

Teoretická část má pouhých 18 stránek, což je na diplomovou práci překvapivě málo. Autorka se v ní snaží diskutovat relevantní témata, ale omezený prostor jí zákonitě neumožňuje jít do velké hloubky. Některá teoretická východiska by si ale jistě zasloužila lepší ukotvení v teoretické literatuře, jako například diskuse fitness a diskurzu zdraví a hubnutí, kde autorka staví především na Appeltové, ale k dispozici je mnohem rozsáhlejší a autoritativnější literatura. Pokud jde o samotné téma tělesnosti a genderu, minimálně bych očekával letmou zmínku o Susan Bordo (*Unbearable Weight*), kterou osobně považuji v této oblasti feministické teorie za základní literaturu. Obecně ale mám za to, že by v podobné práci neměl chybět odkaz na některou z trojice Bordo, Butler, Fausto-Sterling, a nejlépe na všechny, protože jejich klíčové texty lze číst v rámci každého běžného „readeru“ týkajícího se feminismu a těla (např. Price a Shildrick, *Feminist Theory and the Body*). Řada prezentovaných citací odkazuje k dualitě těla a mysli, ale teoretická část nenabízí zevrubnější pojednání tohoto konstitutivního aspektu západního pohledu na lidské bytosti. Možná i proto se z něj nestala jedna z hlavních axiálních kategorií, ačkoliv by si to možná zasloužil.

Druhým problémem je kritický odstup od literatury, který v teoretické práci vesměs postrádám. Například v souvislosti s teorií Michela Foucaulta, který podle autorky „chápe lidská těla pouze jako transformovatelné a zneužitelné objekty“, lze jistě vést diskusi o jejích limitech. Není například příliš strukturalistická a neupírá subjektům svobodnou vůli?

Tyto otázky jsou relevantní i proto, že autorka umísťuje Foucaulta na jeden pól pomyslné osy disciplína – svoboda, ale nediskutuje žádnou obecnou teorii z druhého pólu, aby vyjasnila rámcové rozdíly. Nejsem si také jist, že autorka dobře chápe Foucaultovo pojetí těla, když mu přisuzuje, že: „chápe systematické formování těla jako negativní, nedobrovolné a násilné „deformování“ těla vycházející z mocenských vztahů“ (str. 8). Nemyslím, že Foucault vynáší takové hodnotové soudy.

Na výrazně nižší teoretické úrovni, autorka například prezentuje názor Tary Brabazon, že: „Ženský sport stejně jako obraz silné ženy sportovkyně je v médiích neviditelný“ (str. 10). Letmý pohled na sportovní kanály či tiskoviny však naznačuje, že časy se od doby, když Brabazon psala svůj text, evidentně změnily, a to by snad stálo za zmínku?

Třetím problémem je, že autorka tvrdí, že pracuje s teoriemi, které v Teoretické části nediskutuje. V rámci Metodologické práce tak například píše: „Celá práce je inspirována teoriemi feministického poststrukturalismu, které popisuje sociální psycholožka Kateřina Zábrodská“ (str. 27). Jiná věc je, že nekriticky přejímá tvrzení Zábrodské, že: „Feministické poststrukturalistické výzkumy se zabývají způsoby konstituce genderových vztahů a zpochybňováním jejich domnělé přirozenosti. Rádoby přirozené významy jsou fixovány pomocí specifických struktur a postupů. Odhalením technik konstrukce významů se otevírá možnost redefinice či přeznačení daných významů, což může následně vést ke konkrétní změně v daném sociálním prostředí“ (str. 27). Přitom je zřejmé, že tento přístup je charakteristický pro mnohem širší pole feministických teorií.

Metodologická část začíná tradičně diskusí metodologických východisek a představením zvolených metod. Zde oceňuji upřímnost, s jakou autorka popisuje průběh terénního výzkumu i rozhovorů a některá dilemata, kterým musela čelit. Osvědčila tak dostatečnou sebereflexi a metodologickou citlivost. Bylo by však na místě je provázat s feministickou metodologickou literaturou, když už jinde cituje Reinharz. Opírá se vesměs o Hendla, jehož přístup je genderově slepý. Navíc přílišné spoléhání na Hendla vede k tomu, že jsou mu připisovány zásluhy, které rozhodně nemá, jako například rozlišení různých typů kódování (str. 35). U obhajoby by autorka mohla zmínit, kdo s ním ve skutečnosti přišel.

Oceňuji, že autorka nabízí osnovu rozhovoru, ale musím konstatovat, že kdyby ji skutečně vytěžila, byly by rozhovory na 3, 4 hodiny. Je totiž velmi rozsáhlá. Autorka by mohla u obhajoby konkretizovat, jak dlouhé rozhovory ve skutečnosti byly.

Samotná analýza evokuje již na samém začátku otázku ohledně stanovování hlavních axiálních kategorií. Konkrétně, proč je zařazena konstrukce ženské identity, ale chybí konstrukce mužské identity? Postrádám také definici disciplíny a disciplinace, již proto, že podle autorky provázelo toto téma celý její výzkum, ale také proto, že tyto pojmy používá v rozdílných významech. Někdy ve Foucaultovském smyslu, ale jindy mluví o

tom, že lidé vědomě disciplinují svá těla, vědomě si ustavují nějaký řád a vítají jeho dopady. Trochu rušivě působí, když podle mne používá různé teoretické koncepty pro stejné věci (např. konstrukce ženské identity, konstrukce femininity, narativ ženství). U obhajoby by autorka mohla vysvětlit, proč v rámci axiální kategorie „konstrukce ženské identity“ probírá věci, jako je oblečení, vzhled těla či hierarchie mezi ženami? Je identita o oblečení či o hierarchiích? A jde jí skutečně o konstrukce identit? Nebo spíše o konstrukce femininit, čemuž by odpovídala její diskuse konstrukce maskulinit v následující podkapitole?!

Analýza nabízí celou řadu zajímavých vhlédů, ale místy se autorka nechává příliš ovládat snahou citovat teoretickou literaturu. Působí to pak tak, že v podstatě jen potvrzuje, co již před ní napsaly jiné badatelky (často Sassatelli, ale i Dworkin a Wachs či Bartky), a někdy to i sama takto formuluje (např. poslední odstavec na str. 57). V kvalitativním výzkumu však asi nejde primárně o potvrzování či vyvracení teorií.

Možná i tento přístup vede k tomu, že někdy teoretické koncepty bere příliš doslovně. Když například hovoří o konstrukci maskulinit, přebírá Wellardův koncept soutěživé hegemonní maskulinity a chování konkrétních mužů se do něj snaží napasovat za každou cenu: „Kdyby tedy v celém aktu pomoci nebyl přítomný agresivní prvek v podobě sprostých nadávek v rámci hecování, situace by vypadala tak, že by na sebe dva muži sahalí a jeden z nich by při tom hekal. Takové chování je nemyslitelné v kontextu tabuizovaných projevů homosexuálních vztahů a sexuality obecně na veřejnosti. Domnívám se, že jakýkoliv projev citlivého, empatického či kolektivního chování, musí 'být vykompenzován nějakým agresivním, moc a sílu demonstrujícím činem'“ (str. 63-64). Nedá se zmíněné chování číst i jinak než takříkajíc teoreticky stereotypně? A jsou vždy ve vzájemném povzbuzování nutně obsaženy nadávky?

Není mi také jasné, proč autorka na str. 65 nejprve dlouze vysvětluje, jak jsou emoce, city a sounáležitost rámovány, aby neohrožovaly dominantní konstrukci hegemonní maskulinity, a vzápětí píše: „Je zde tedy rozpor, jak fitness centrum na jednu stranu konzervuje hegemonní maskulinitu a podporuje stereotypní uvažování o obou genderech, ale na druhou stranu pomáhá mužům projevovat emoce, city a sounáležitost s ostatními muži.“

Záhadou je pro mne také zařazení podkapitoly 3.4.5 Fitness jako komerční prostor? Jednak je v porovnání s ostatními neúměrně krátká, ale hlavně nevidím její teoretický přínos. Také nevidím empirický doklad závěru: „Osvojí-li si cvičící identitu zákazníka, který má být obsloužen, stanovují tím hierarchii, do níž sami sebe kladou výše než majitele.“

Interpretací, které se podle mne míjí s empirickými daty, však bylo více. Například citace na str. 48 je interpretována excesivně, že „se nepočítá s tím, že by do fitness centra chodily [ženy] cvičit i ony, že by na sobě pracovaly a někam se posouvaly. Pokud by na sobě pracovaly, tak jen z toho důvodu, aby se líbily mužům.“ Nic takového však v citaci postrádám. Podobně mi není jasné, kde v citaci na str. 50 autorka vidí odkaz na rozdílné ideály krásy? Na str. 53 identifikuje rozpor v tom, že Jana říká, že oblékání moc neřeší, ale všímá si toho, jak jsou oblečení ostatní. Jana ale mluví o řešení vlastního oblékání, ne ostatních. Na str. 64 citace nepodporují interpretaci, že jsou ženy vyloučeny z kolektivní identity či společenství.

Celkově ale práce splňuje nároky na diplomní práci na naší katedře a doporučuji ji k obhajobě s hodnocením na mezi dvě a tři. Finální známka bude záviset na výkonu u obhajoby.

Petr Pavlík

13.9.2018

oponent